

HZ. MUHAMMED'İN ÜMMÎ OLMASI KUR'ÂN-I KERÎM'İN PEYDERPEY NÂZİLOLMASININ HİKMETLERİNDEN BİRİ MİDİR?

Furkân Sûresi'nin 32. âyeti Bağlamında
Müfessirlerin Hz. Muhammed'in Ümmîliği
Meselesine Yaklaşımları

Yrd. Doç. Dr. Necmettin GÖKKİR*

ÖZET

Kur'ân ilahi hikmetin bir gereği olarak, peyderpey nazil olmuştur. Birçok âyette bu nüzûl tarzı anlatılmış ve sebepleri açıkça belirtilmiştir. Bunlar genel olarak, vahye muhatap olanlar, Kur'ân ve Hz. Peygamber merkezli sebeplerdir. Bunlar arasında Hz. Peygamber'in beşeri kimliğinden kaynaklanan, okuma yazma bilmeme nedeni tartışmaya açık olanıdır. Zira ümmilik bizzatili üzerinde ittifak edilmemiş bir konu iken burada vahyin nüzûl keyfiyeti için ilahi bir hikmet olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada, Kur'ân vahyinin nüzûl şeklinin oluşumunda, Hz. Peygamber'in okuma yazma bilmemesinin etkisi konusu, Furkân Sûresi 32. âyetin yorumları ışığında ele alınmaktadır. Konu *tefsir* kaynaklarında dile getirilen yorumlar çerçevesinde tartışmaya açılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vahiy Keyfiyeti, Ümmî, Peyderpey Vahiy, Tevrat, Kur'ân

IS THE PROPHET MUHAMMAD'S ILLITERACY A REASON FOR THE GRADUAL REVELATION OF THE QUR'AN?

The Exegetes' Approaches to the Issue of Prophet Muhammad's Illiteracy
In the Context of the 32nd Verse of the *Sûrah al-Furqân*

ABSTRACT

How the Quranic revelation was sent down to the Prophet Muhammad, and was there any peculiarity of the Quranic revelation related to the idea of the illiteracy of Muhammad? In investigating this question, I ask whether the Prophet's skill in literacy would have affected the manner of revelation. In other words, is the idea of "the illiterate Prophet received the revelation disjointed and in oral; not in one piece or in written form as previous literate prophets did" a correct interpretation of the 32nd verse of the *Sûrah al-Furqân*? This article will investigate the issue within the frame of the Exegeses of the Qur'an (*tafsir*) as well as works on the Methodology of Quranic Exegesis (*usûl al-tafsir*).

Key Words: Manner of Revelation, Illiterate, Fragmentary Revelation, Torah, Qur'an

* İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı öğretim üyesi

GİRİŞ

İlahi dinler vahiy kaynaklıdır. Vahiy kelime olarak işaret etmek, ilham etmek ve gizli konuşmak anlamlarına gelmektedir.¹ Tanımı ve mahiyeti hakkında yapılmış birçok çalışmada da ifade edildiği gibi, vahiy peygamberlerin kendi tecrübelerine dayalı bir olgudur.² Bu, vahiy esnasında neler olup bittiğini vahye muhatap olan peygamberden başkasının bilemeyeceği anlamına gelmektedir. Vahyin verilmiş şekline dair bilgiler, nassa yani Kur'ân ve Hz. Peygamber'den gelen nakli bilgilere dayanmaktadır. Bu bilgilere göre, Kur'ân ilk olarak Levh-i Mahfuz³, oradan dünya semasına⁴, oradan da Cebrail vasıtası ile Hz. Peygamber'e peyderpey nazil olmuştur.⁵ Bu son aşamada, vahyin neden peyderpey nazil olduğu ve Hz. Peygamber'in ümmi olmasının, yani okuma yazma bilmemesinin bu nedenler arasında yer alıp almadığı tartışmaya açıktır.

Hız Muhammed'in okuma yazma bilmemesinin, kendisine indirilen vahyin verilmiş şeklini etkilemiş olup olmadığı konusu esasında önemlidir. Nitekim ileride de görüleceği gibi, birçok kaynaktan bu husus, Kur'ân vahyinin peyderpey nüzûlünde önemli nedenler arasında sayılmaktadır. Bu bağlamda, önceki ilahi vahiylerin toptan ve yazılı olarak verildiği de dile getirilmekte ve Hz. Peygamber'in okuma yazma bilmemesi bu farklılığın ana nedenlerinden birisi olarak gösterilmektedir. Konuyu ele alırken, bu hususu da göz önünde tutarak, ilahi kitapların peygamberlere indirilişleri sırasında, farklılıkların bulunup bulunmadığı da tartışılmaya açılacaktır. Konuyu tefsir ve tefsir usulü literatürü ekseninde

¹ Vahiy kelimesinin anlamları için bkz: Râğıb el-İs'ahâni, *el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân*, (thk. Muhammed Seyyid Keyhani) Beyrût 1371, s. 515. Ayrıca bkz: İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, (Beyrût, ts.) XV/381.

² Mesela bkz: Muhsin Demirci, *Vahiy Gerçeği*, İstanbul 1996; Halis Albayrak, *Vahiy Gerçeği*, Ankara 1990; Abdulgaffar Aslan, *Kur'ân'da Vahiy*, Ankara 2000.

³ Bkz: Buruc 85/21-22 ve Vakıa 56/77-78.

⁴ Kur'ân'ın dünya semasına indirilmesi konusunda ihtilaf vardır ancak bu konuda İbn Abbas'ın gelen rivayet önem arz etmektedir. Konuyla ilgili tartışma için bkz: Mevlüt Güngör, "Kur'ân'm Peyderpey İndirilmesindeki Hikmetler" *Diyanet Dergisi* (1988) XXIV-3, s. 5-8. Ayrıca bkz: Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat 1988) XI/23.

⁵ Konuyla ilgili daha geniş bilgi için bkz: Mevlüt Güngör, a.g.m. s. 4-11.

ve görüşlerin tarihsel gelişimini takip ederek ele alacağız. Bu bize, ileri sürülen iddiaların tarihsel kökenini ve değişimini, taraftarlarının fikri yapısını ve yaklaşım tarzlarını görmemize de yardımcı olacaktır.

I. KUR'ÂN-I KERİM'İN PEYDERPEY NÜZÛLÜNÜN HİKMETLERİ

Kur'ân, sonraki nesillere de örnek oluşturacak bir toplum meydana getirme amacına müteallik olarak, uzun bir zaman diliminde fert ve toplum ihtiyaçları için çözümler üretmiştir.⁶ Bu plan çerçevesinde öncelikle ulûhiyet'e dair, Allah'ın varlığı ve birliği, hiçbir eşi ve benzeri olmadığı, âlemlerin tek rabbi olduğuna dair itikadi konularda âyetler indirilmiş ve inançlı bir toplum oluşturulmuştur. Ardından özellikle Medine dönemine ait âyetlerle hukuki ve ahlaki yapılanma sağlanmıştır. Neticesinde "ideal bir toplum" modellemesi gerçekleştirilmiş ve Kur'ân mesajı evrensel bir boyut kazanmıştır.⁷

Kur'ân vahyinin toptan ve yazılı bir şekilde değil de, parça parça olarak nazil olduğu konusunda İslam âlimleri ittifak etmişlerdir.⁸ Zira İsrâ sûresi 106. âyette Kur'ân'ın insanlara ağır ağır okunabilmesi için parçalara ayrılarak indirildiği bildirilmektedir. Kur'ân-ı Kerim'in bu şekilde peyderpey indirilmesi, tefsir ilminde *Tencîmu'l-Kur'ân* (تنجيم القرآن) terimiyle ifade edilmektedir.⁹ Tencîm, lügatta "zamana ayırma, parça parça kılma, (borcu) aylık taksitlere bölme" gibi anlamlara gelmektedir.¹⁰ Kur'ân'ın tencîmî nüzûlü demek, vahyin Hz. Peygamber'in nübüvveti boyunca gelişen olaylara ışık tutacak, problemlere çözüm getirecek tarzda âyet âyet, sûre sûre indirilmesi anlamına gelmektedir. Kur'ân-ı Kerim Levh-i Mahfuz'dan dünya semasına, oradan da Kadir gecesi başlamak üzere yirmi üç yılda Hz. Peygamber'e parça parça nazil olmuştur.¹¹ Bu nüzûl keyfiyeti

⁶ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz: Muhsin Demirci, *Vahiy Gerçeği*, s. 76-7.

⁷ Konuyla ilgili daha fazla bilgi için bkz: Muhsin Demirci, "Kur'ân'ın Nüzul Sürecinde Tedricilik" *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* (9/2002) s. 175-197.

⁸ Bkz: Adnân Muhammed Zarzûr, *Ulûmu'l-Kur'ân* (Beyrût: Mektebu'l-İslâmî 1991) s. 72.

⁹ Bkz: Mevlüt Güngör, a.g.m. s. 3-4

¹⁰ Bkz: İbn Manzûr, a.g.e. XII/580.

¹¹ es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân* (Şam ve Beyrût: Dâru İbn Kesîr 1993) c. t s. 129-44;

tarihi bilgilerle sabit olmakla birlikte, Kur'ân âyetlerince de birçok kez ifade edilmektedir.¹² Buna göre Kur'ân Mekke ve Medine dönemlerinde olmak üzere yaklaşık 23 yılda nazil olmuştur.¹³ İnen âyetlerin sayılarında da farklılıklar söz konusu olmaktadır. Bazen sık aralıklarla âyetler inerken, hatta bir defada bir sûre inerken, bazen uzun bir müddet tek bir âyet dahi inmiyordu. Nitekim ilk inen âyetlerden sonra, vahiyde bir fetret döneminin var olduğu ve bunun yaklaşık 3 yıl kadar sürdüğü kaynaklarda zikredilmektedir.¹⁴ Hatta bazen inen bir âyet, daha sonra inen bazı ifadelerle tamamlanmıştır.¹⁵

Kur'ân'ın bu şekilde peyderpey indirilmesinin bazı hikmetleri bulunmaktadır. Bunların bir kısmı Kur'ân-ı Kerim'in kendisi ile ilgili olmakla birlikte bir kısmı da, Hz. Peygamber'in ve ilk Müslüman toplumun özellikleri ile ilgilidir. Bunlar arasında, Kur'ân'ın nasih ve mensuhunun olması; vahyin suallere ve sebeplere binaen nazil olması; Kur'ân'ın tek bir âyetiyle dahi müşriklere meydan okuması (*tehadî*) ve ezberlenmesinin kolay olması gibi konular tefsir ve usulüne dair birçok eserin muhtevasını genişçe kaplamıştır.¹⁶ Bu hikmetleri şu şekilde tasnif etmek mümkündür:

ez-Zerkeşi, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrût: Dâru't-Turas tarihsiz) c.1 s. 228-32.

¹² Bkz: İsra 17/106 ve Furkan 25/32.

¹³ Kur'ân'ın kaç yılda nazil olduğu konusu ihtilâfıdır. Medine dönemi 10 olup Mekke dönemi konusunda tam rakam söylemek mümkün değildir. Bu da Hz. Muhammed'in peygamberliğinin başlangıcı konusundaki ihtilâftan kaynaklanmaktadır. Anacak genel kabule göre Mekke dönemi 13 yıldır.

¹⁴ Konuyla ilgili daha fazla bilgi için bkz: Mevlüt Güngör, a.g.m. s. 8-10.

¹⁵ Buna örnek olarak Nisa 4/95. ayet gösterilmektedir. Ayette geçen غير اولى الضرر ifadesi daha sonra inen bir cümledir ve sonradan ayete eklenmiştir. Bu konudaki rivayet için bkz: İbn Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli âyi'l-Kur'ân*, (Riyad: Dâru A'lemi'l-Kütüb 2003) VII/366-375

¹⁶ Bu konuda bilgiler genel olarak tefsir usulü eserlerinin ilgili bölümlerinde değerlendirmeye alınmıştır. Mesela bkz: Mennau'l Kattan, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (Beyrût: Müessesetü'r-Risale 1991) s.107-116. Daha geniş bilgi için ayrıca bkz: Said Ramazan el-Butî, *Min Revâi'l-Kur'ân* (Şam: Mektebetü'l-Farabi 1975) s. 32-36; Zerkeşi, *Menâhilü'l-İrfân* (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye 1988, I/ 54-63; Mustafa Dibu'l-Buğa, *el-Vâdih fî Ulûmi'l-Kur'ân* (Şam: Dâru'l-Ulûni'l-İnsaniye 1998) s. 48-52. Ayrıca müstakil bir makale çalışması için bkz: Mevlüt Güngör, a.g.m. ss. 3-23.

A- Muhatapların Durumundan Kaynaklanan Hikmetler

1- Kur'ân'ın ezberlenmesini ve anlaşılmasını kolaylaştırma

Kur'ân, okuma yazma bilmeyen bir topluma, ümmi Araplara gönderilen bir kitaptı. Bu nedenle Allah, İsra sûresi 106. âyette (وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَىٰ مُكْتَبٍ) muhataplara Kur'ân'm dura dura okunması için peyderpey vahyedildiğini söylemektedir.

2- Muhatapların sorularına ve itirazlarına cevap verme

Kur'ân, Hz. Peygamber'in risaleti boyunca, gelişen olaylara çözümler üretmiş ve sorulara cevaplar vermiştir. Bu aynı zamanda ferdi ve toplumsal gelişimin ilahi irade istikametinde şekillenmesi anlamına gelmektedir. Vahyin, toplumu ıslah etmesi, emir ve yasaklarını bildirerek onlara değer ve davranış biçimleri öğretmesi ve hatta nazil olduğu ortamın her türlü unsurlarıyla-mitolojik, dil, örf, kıssa vs.- bir münasebet halinde bulunarak¹⁷ onları eğitmesi hedeflerine bağlı olarak, parça parça nazil olmuştur. Ayetlerin sebelere ve olaylara binaen inmesi konusunda müstakil olarak "esbab-ı nüzûl" adlı eserler yazılmıştır.¹⁸

Kur'ân'm bazı ayetleri gerek iman edenlerin gerekse de inkâr edenlerin farklı zamanlarda sordukları sorularını cevaplamak üzere nazil olmuştur. Müminler öğrenmek ve sorunlarını gidermek maksadıyla sorular sorarken¹⁹, inkârcılar Hz. Peygamber'i zor durumda bırakmak, şüpheler uyandırmak ve müminleri bu yolla imanlarından vazgeçirmek için sorular sormuşlardı.²⁰ Tüm bu sorulara cevaplar tek tek ve özel olarak indirilmiştir.²¹

¹⁷ Bkz: Sadık Kılıç, *Mitoloji, Kitab-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerim* (İzmir: Nil Yay. 1993) s.184-6

¹⁸ Kur'ân'm sebeplere ve olaylara inebni olarak nazil olması bu makalenin konusu olmamakla beraber önemlidir. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz: Ahmed Nedim Serinsu, *Kur'ân'm Anlaşılmasında Esbab-ı Nüzûl'ün Rolü*, İstanbul: Şule Yay., 1994. Ayrıca bkz: Nasır Hamid Ebû Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı*, (trc: Mehmet Emin Maşalı, Ankara: Kitabiyat 2001) ss. 126-147.

¹⁹ Mesela bkz: Bakara 2/219, 220, 222, Enfal 8/1.

²⁰ Mesela bkz: İsra 17/85, Kehf 18/9, 83, 85, Araf 7/187, Mearic 70/1.

²¹ Daha fazla bilgi için bkz: Mevlüt Güngör, a.g.m. s. 19

B- Kur'ân'ın Kendi Üslup ve İcazına Matuf Hikmetler

1- Hükümlerinde tedricilik

Kur'ân'ın toptan ve bir bütün halinde değil de, parça parça indirilmesinde, içindeki esasların, emirlerin ve yasakların tatbik edilmesinde büyük kolaylıklar sağlamıştır. İbn Ebi Hatim, Sabit b. Haccac'tan rivâyet ettiğine göre, Yahudiler Tevrat emirlerini almakta tereddüt edince, üzerlerine dağ kaldırıldı ve onlar da bu emirleri almak zorunda kaldılar. Kur'ân ise tedrici bir şekilde nazil olduğu için, içindeki emirlerin kabulü daha kolay olmuştur.²² Buhari'nin Hz. Aîşe'den rivâyet ettiği bir başka rivâyette ise bu hikmet şu şekilde açıklanmaktadır: "Kur'ân'ın ilk inen âyeti, içinde cennet ve cehennem bahsi geçen mufassal (kısa) sûrelerdir. Ta ki, İslam'a girenlerin sayısı çoğaldı (ve) helal ve haram âyetleri indi. Eğer ilk inen âyet "İçki içmeyin" olsaydı, "biz asla içkiyi bırakmayız" derlerdi. Şâyet "zina etmeyin" dense idi, "biz zinayı kesinlikle terk etmeyiz" derlerdi."²³

Kur'ân tedrici bir nüzûl tarzına sahiptir ve bu nedenle de, muhatap aldığı ilk toplumu, sosyal, kültürel, hukuki her tür değişim ve gelişime tabi tutmaktadır. İlk planda inen âyetler toplumları belli bir noktaya getirdikten sonra neshedilmekte, hükümleri kaldırılmakta yerlerine başka âyetler gelmektedir. Kur'ân'ı Kerim bu durumu şu şekilde izah eder: "مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ : biz bir âyeti nesheder veya unutturursak yerine daha iyisini veya bir benzerini getiririz."²⁴ Nesihle ilgili tartışma bu makalenin konusu değildir.²⁵ Ancak nesih kavramını bu tartışmaların dışında tutarak farklı bir açıdan değerlendirmek mümkündür. O da, sosyal ve kültürel değişimlere paralel olarak, vahyin de yeniden indirilmesi gerçeğidir. Bu ise,

²² Celaleddin es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Mustafa Dibu'l-Buğa) Şam ve Beyrût: Dâr İbn Kesîr 1987, I/136-7.

²³ Buhari, *Sahihü'l-Buhârî*, Fedâiiü'l-Kur'ân, 6

²⁴ Bakara 2/106

²⁵ Neshin Kur'ân'da var olup olmaması ile ilgili hakz: Sait Şimşek, *Kur'ân'da İki Mesele*, Selam Kıtabevi 1987; Süleyman Ateş, *Kur'ân'da Nesh*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat 1996.

vahyin toplumla diyalektik bir ilişki içerisinde bulunduğunu ve zamana dağılmış bir inzal şekline sahip olduğunu göstermektedir.²⁶

2- Kur'ân'ın mu'ciz olması

Kur'ân'ın peyderpey nazil olmasının önemli hikmetlerinden birisi de, Kur'ân'ın mucizeliği ile ilgilidir. Allah: *قُلْ لَنْ أَجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا* : De ki: andolsun eğer insanlar ve cinler bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine yardımcı olsalar da, onun benzerini getiremezler²⁷

Tek bir âyetinin dahi benzerinin getirilememesi, Kur'ân'ın en büyük icaz özelliklerindedir. Kur'ân âyetlerini parça parça göndererek bu meydan okuyuşunu devamlı surette sürdürmüştür.

Aynı şekilde, Kur'ân'ın peyderpey nazil olması onun İlahi bir kelim olduğununun muciz bir delili olmaktadır. Bu parçalı ve bir birinden kopuk gibi görülen âyetler birbirini tamamlayan bir bütünlüğe ve insicama sahip yeni bir bütün oluşturmuşlardır.²⁸

C- Hz. Peygamber'in Beşeri Kimliğinden Kaynaklanan Nedenler

1- Hz. Peygamberi teselli etme

Vahyin devamlı surette Hz Peygamber'e yol göstermesi, sorunları onun adına çözmesi ve kalbini teskin etmesi ilahi hikmet gereğidir. Furkân sûresi 32. âyette: *وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِيُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا*: *İnkâr edenler, "Kur'ân ona bir defada toptan indirilseydi ya!" dediler. Biz Kur'ân'la senin kalbini pekiştirmek için onu böyle kısım kısım indirdik ve onu ağır ağır okuduk*" buyurulmaktadır. Tefsir kaynaklarında bu hikmet açıklanır-

²⁶ Necmettin Gökçür, "Dialectic Relationship Between The Qur'an and Society in Islamic Hermeneutical Traditions," *S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2008/1), 1-23.

²⁷ İsrâ 17/88

²⁸ Bu konuyla ilgil bkz: Mevlüt Güngör, a.g.m. s. 22.

ken, genellikle vahyin başlangıç yıllarında Hz. Peygamber'in birçok incitici tavır, alay ve kabalıklarla karşılaştığı, hatta kendisine eziyet ve işkence edildiği tüm bunlara karşın, vahyin nuzülü devam ederek, rabbinin kendisini yalnız bırakmadığı, düşmanlarına karşı devamlı desteklediği ve böylece kalbini hak üzere kalmasını sağladığı ve azmini arttırdığı anlatılmaktadır.²⁹

Ebu Şame (v. 665/1266) *el-Mürşidü'l-Vecîz* adlı eserinde Kur'ân vahyinin parça parça nazil olmasının nedeni olarak Hz. Peygamber'in desteklenmesini zikreder. Çünkü vahyin her olayda yeniden nazil olmasının, onun kalbinin kuvvetlendirilmesine, böylece manevi moral yardımının artırılmasına neden olduğunu bildirmektedir. "Kur'ân'm parça parça inmesindeki sır nedir, diğer semavi kitaplar gibi bir defada inseydi ya?" diye sorulan Ebu Şame, bu sorunun cevabını Allah'ın, Furkân sûresi 32. âyetinde verdiğini söyler. Ona göre, kâfirler, Hz. Muhammed'den önceki peygamberlere indirildiği gibi, Kur'ân'ın da toptan indirilmesini istemişler. Allah ise onlara "Biz onunla senin kalbini sağlamlaştırmak için bu böyle olmuştur" şeklinde cevap vermiştir. Ebu Şame, vahyin tekrarlanması, kalbe yerleşmesi ve Hz. Peygamber'e önem verilirdiğinin ortaya koyulması açısından çok önemli olduğunu vurgulamaktadır.³⁰ Zira âyetlerin tekrar tekrar inmesi, kendisine verilen üstün değer, önem, güven, destek, ilgi ve yardımın devam edeceğinin gösterilmesi, Hz. Peygamber'e moral vermekte ve kalbini sağlamlaştırmaktadır.³¹

²⁹ Mesela bkz: el-Kattân, a.g.e. s.107. Nitekim ilk gelen vahiylerin ardından belli bir süre fetret dönemi yaşayan Hz. Peygamberin, rabbinin kendisini terk ettiğini düşündüğü, rivayetlerde anlatılmaktadır. Rivayetler için mesela bkz: Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli âyi'l-Kur'ân*, (Riyad: Dâru'l-İlm li'l-Melayin 2003) XXIV/483-487; İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, VIII/445-447. Her ne kadar bu rivayetler tartışılabilir olsa da Duha sûresi 3. ayette Hz. Peygamber'i rabbinin terk etmediğinden bahsetmesi İslam âlimlerinin ayeti, bu olayla birlikte anlamasına neden olmuştur. Rivayetle ilgili tartışma için bkz: Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXI/210-11.

³⁰ Bkz: Şihabuddin Abdurrahman b. İsmail b. İbrâhim Ebû Şame, *el-Mürşidü'l-Vecîz ilâ Ulûmin Teteallaku bi'l-Kitâbi'l-Azîz* (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmîyye 2003) s. 45.

³¹ Bkz: Subhi es-Salih, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melayin 1978) s. 52. Ayrıca bkz: Mevlüt Güngör, a.g.m. s. 11.

Risaieti boyunca Hz. Peygamber, özellikle Mekke döneminde müşrikler tarafından, gerek kendisine ve gerekse ashabına karşı şiddetli eziyet, işkence, hakaret ve iftiralara maruz kalmıştır. Allah gönderdiği vahiyleriyle onu devamlı surette teselli etmiş, rahatlatmış ve kalbini takviye etmiştir. Önceki peygamberlerin hayatlarından bahsedilmesi, önceki toplumların gördükleri işkencelerin anımsatılması bu anlamda önemlidir. Nitekim Allah şöyle buyurmaktadır: “وَكُلًّا نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُنَبِّئُ بِهِ فُؤَادَكَ : Peygamberlerin haberlerinden, senin kalbini sağlamaştıracak her şeyi sana anlatıyoruz.”³²

2- Hz. Peygamber'in ümmi olması

Klasik Tefsir ve Tefsir Usulü kaynaklarında, Kur'ân vahyi ile özellikle de Tevrat vahyi arasında öne sürülen nüzûle dair keyfiyet farklılığına dayanak oluşturan bir diğer önemli neden ise, önceki Peygamberlerin, Hz. Musa gibi okuma yazma bilmesi, Hz. Peygamberin ise ümmi oluşudur. Buna göre, Kur'ân, Hz. Peygambere ezberletilme ve öğretilmesi amacıyla tek tek ve sözlü olarak indirilmiş olduğu, iddia edilmektedir. Konuyu daha detaylı olarak inceleyelim.

II. KUR'ÂN-I KERİM'İN PEYDERPEY İNDİRİLMESİNİN HZ. PEYGAMBER'İN ÜMMİLİĞİ İLE İLİŞKİSİ

A. Hz. Peygamber'in Ümmiliği

“Ümmi” kelimesi arapça bir şeyin aslı, anası gibi anlamlara gelen أم veya أمة kelimesinden mensubiyet ifade etmektedir.¹ Semitik dillerde أم “anne” anlamına gelmektedir.¹ “Ümmi” kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de, tekil ve çoğul olarak, 6 âyette kullanılmaktadır: Bakara 2/78, Ali İmran 2/20,75, Araf 7/157, 158, Cuma 62/2. Mücahid, Bakara sûresi 78. âyetteki “أميُون” nun “anne” anlamındaki أم kökünden geldiğini ve yazı yazmakta zorlanan kişiler olduğunu söylemektedir. Ebu'l-Aliye, Rebi', Katade, İbrâhim en-Nehai ise, “ümmi” kelimesinin kitabı

³² Hud 11/120. Ayrıca bkz: Nahl 16/127, Bakara 2/214, En'am 6/34, Ahkaf 46/35 ve diğerleri. Bu konuda daha fazla bilgi için ayrıca bkz: Mevlüt Güngör, a.g.m. s. 11-14.

bilmeyenler olarak tavsif etmektedirler.³³ Taberî, çoğul olarak kullanılan *أُمِّيُونَ* kelimesi hakkında genel olarak, Tevrat'ı okuyamayan bazı Yahudiler olduğu kanaatini dile getiren rivayetleri kitabına almıştır.³⁴ Ancak onun Dahhak tarihiyle İbn Abbas'tan naklettiği bir rivayet oldukça farklıdır:

Ümmiler, Allah'ın göndermiş olduğu rasulü, indirmiş olduğu kitabı kabul etmeyen ve elleriyle kitab yazan sonra da bilgisiz insanlara "işte bu Allah katındandır" diyen topluluktur. Allah onların elleriyle kitab yazdıklarını bildirmekte ve sonra da onları kitablari ve peygamberi inkâr etmeleri sebebiyle "ümmiler" olarak isimlendirmektedir.³⁵

Taberî'nin tefsirindeki bu rivayet, İbn Kesir'in tefsirinde de geçmekte ve İbn Abbas'tan rivayet edildiğine dair sıhhati konusunda farklı görüşler olduğu söylenmektedir.³⁶ Oryantalistlerden Isaiah Goldfeld'in dikkatini çeken İbn Abbas'ın bu görüşüne göre ümmiler, okuma yazma bilmeyen Yahudi toplulukları olmayıp, pagan kültüre sahip müşrik arap topluluklarıdır.³⁷ Nitekim Ali İmran 20. âyet, İbn Abbas'm ümmilerin "müşrik araplar" olduğuna dair işaret ettiği anlamı destekler mahiyettedir. Ayette iki topluluk ismen zikredilmektedir; *Ehli Kitab* ve *Ümmiler*. Taberî'nin bu ayetin tefsirinde Muhammed b. Cafer'e dayandırdığı görüşe göre de, *Ehli kitab*, Yahudi ve Hıristiyanlar; *Ümmiler* ise kitapları olmayanlardır.³⁸ Ali İmran 75. ayetin tefsirinde Katade "لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأَمِينِ" : *Ümmilere karşı bir sorumluluğumuz yoktur*" ifadesini "*Müşriklere karşı yaptıklarımızdan sorumlu değiliz*" diye tefsir etmiş ve ardından da bundan Yahudi olmayanları kastettiklerini belirtmiştir.³⁹ Ferrâ da "ümmilerin" Arablar

³³ Bkz: İmaduddin, Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Kesîr, *Tefsiru Kur'an'il Azîm* (tahk. Muhammed İbrâhim el-Benna ve diğerleri) (İstanbul: Kahraman Yayınları 1984), I/167.

³⁴ Bkz: İbn Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Tefsîri âyi'l-Kur'an*, (Mısr: Dâru'l-Mearif, tarihsiz) II/ 257-259.)

³⁵ Bkz: Taberî, a.g.e. II/258-9.

³⁶ Bkz: İbn Kesîr, a.g.e. I/ 167.

³⁷ Bkz: Isaiah Goldfeld, "The Illiterate Prophet (Nabi Umî): An Inquiry into the development of a dogma in Islamic tradition", *Der İslam* (1980) 57/58-67.

³⁸ Bkz: et-Taberî, a.g.e. VI/ 381.

³⁹ Bkz: et Taberî, a.g.e. VI/ 522.

olduğunu çünkü onlara herhangi bir kitab verilmediğini söylemektedir.⁴⁰ Araf 175 ve 176. âyetlerde ümmi kelimesi, tekil olarak ve resul kelimesine sıfat olarak kullanılmıştır: “الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ”: ümmi nebi peygamber”. Hz. Peygamber’in okuma yazma bilip bilmediği konusu, genellikle, bu iki ayetin tefsirinde tartışılmaktadır. “Ümmi” kelimesinin kullanıldığı Cuma sûresi 2. ayette ise, Hz. Peygamber’in ümmilere gönderilen bir peygamber olduğu, onlara Allah’ın ayetlerini okuduğu ve onlara Kitab’ı ve Hikmeti öğrettiği bildirilmektedir.⁴¹

Tefsirlerde, Hz. Muhammed’in okuma yazma bilmemesi, genel olarak, peygamberliğinin bir icazı olarak görülmektedir.⁴² Âlûsî, Kur’ân’da ümmi sıfatı Hz. Peygamber’e izafe edildiğinde olumsuz bir anlamda kullanılmadığını, Peygamber’in ilminin kemaline işaret ettiğini ileri sürmektedir.⁴³ Elmahlı Hamdi Yazır ise şöyle bir değerlendirme yapmaktadır:

Ümmîlik alelade kimseler hakkında âdeten ilim eksikliğini ifade eden bir noksan sıfat iken bir ümmînin okuyup yazanlardan fazla âlim olması Allah tarafından hilaf-ı âdet olarak bilâ kesbin mevhub bir kemal-i fitriyeye delalet eder. Ve binaenaleyh kemalat-ı ilmiyye ve amelîyesi okuyup yazanları âciz bırakan bir

⁴⁰ Rağıb cl-İstâhânî, *el-Müfredât*, s. 87’den naklen

⁴¹ Hz. Peygamber’in ümmiliği ile ilgili yapılmış tartışmalar için bkz: Ebü'l-Velid Süleyman b. Halef b. Sa'd et-Tücihi Bacî, *Tahkikü'l-mezheb fi eme'n-nebiyye kad keteb* (Riyad : Alemü'l-Kütüb, 1983). Ayrıca bkz: Ahmet Önkâl, “Hz. Peygamber’in Ümmiliği” *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1986) ss. 249-262; Remzi Kaya, “Kur’ân’da Hz. Peygamber’in Beşer ve Ümmî Oluşu” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2002) c. 11 ss. 29-52; Mehmet soysaldı ve Songül Şimşek, “Kur’ân’da Ümmî Kavramının Semantik Analizi ve Bu Bağlamda Hz. Peygamber’in Ümmiliği Meselesi” *EKEV Akademi Dergisi* 16 (2003) ss. 85-102; Ziya Şen, “Kur’an’da Ümmî Kavramı ve Hz. Peygamber’in Ümmiliği” *İslami İlimler Dergisi* 2 (2006) ss. 203-218. İsaiah Goldfeld, “The Illeiterate Prphet (Nabi Ummit) an Inquiry into the Development of a Dogma in Islamic Tradition,” *Der Islam* 57 (1980) ss. 58-67; Norman Calder, “The Ummit in Early Islamic Juristic Literature,” *Der Islam* 67 (1990) ss. 111-123; Khalil 'Athamina, “Al-Nabiyy al-Umiyy: An Inquiry into the Meaning of a Qur'anic Verse,” *Der Islam* 69 (1992), 61-80.

⁴² R. Blachere, *Le Coran* (Paris 1947), s. 8.

⁴³ Bkz: Ebu'l-Fadl Şihabuddin es-Seyyid Mahmûd cl-Âlûsî, *Ruhu'l-Meânî*, (Beyrût: Dâru'l-Fikr 1997) VII/117

peygamber hakkında her türlü şüpheyi kat eden ve onun doğrudan doğruya Allah tarafından gönderilmiş bulunduğunu biz-zarure isbat eden harikulade bir sıfat-ı kemal, yani bir mucizedir.⁴⁴

Kur'ân-ı Kerim'de, önceki bazı peygamberlerin vahye muhatap olmadan önce kendilerine ilim verildiği ve kitabın öğretildiği bildirilmektedir. Mesela Hz. Yusuf hakkındaki (وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ)⁴⁵ ayetten Aziz'in evinde iken ona hüküm ve ilim verildiği anlaşılmaktadır. Benzer bir durum da Hz. Musa için geçerlidir: “وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَاسْتَوَى آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ” *Mûsâ erginlik çağına gelip olgunlaşınca, ona hikmet ve ilim verdik. İyi davrananları böyle mükâfatlandırırız*⁴⁶ buyurulmaktadır. Keza Zekeriya'nın oğlu Yahya için: “يَا يَحْيَى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ وَآتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا” *Ey Yahyâ, Kitâb'ı kuvvetle tut ve onaçocuk iken hikmet verdik*⁴⁷ denilerek, kitab ve ilim verildiği anlatılmaktadır. Önceki peygamberlerle ilgili örnekleri artırmak mümkündür. Ancak, Hz. Peygamber hakkında böyle bir bilgi bulunmamaktadır. Bilakis bunun aksine, nübüvvet kendisine gelmeden önce böyle bir eğitimden geçmediği açık bir şekilde bildirilmekte⁴⁸ ve peygamberliğinden önce, ilim alması veya kitabı öğrenmiş olması ret edilerek inkârcıların öne sürdüğü itirazlara cevaplar verilmektedir. Mesela, (وَقَالُوا آسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلَى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا) *Bunlar eskilerin masallarındır, bu adam bunları yazdırıyor ve sabah akşam kendisine okunuyor.*⁴⁹ Âyette geçen, اِكْتَتَبَ fiili “istinsah etti”⁵⁰ anlamında kullanılmakla birlikte “birisinden bir şeyin yazılmasını istemek”⁵¹ anlamına da gelmektedir. Aynı âyette geçen تَمْلَى ifadesi ise imla edilmek anlamında olmakla

⁴⁴ Bkz: Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, (İstanbul: Eser Neşriyat 1971) IV/ 2298

⁴⁵ Yusuf 12/22

⁴⁶ Kasas 28/ 14

⁴⁷ Meryem 19/12

⁴⁸ Mesela bkz: Ankebût 29/48

⁴⁹ Furkân 25/5

⁵⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, VI/106; Suyûtî, *Celâleyn* (İstanbul: Çağrı Yayınları tarihsiz) s. 61; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I/ 689.

⁵¹ Bk: İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I/ 689.

beraber “okunmak” anlamında da kullananlar olmuştur.⁵² Suyuti “ezberlemek için” (لِيَحْفَظَ), Kurtubi “ezberlensin diye” (حَتَّى يَحْفَظَ) şeklinde bir açıklama getirirken, en dikkat çekici açıklama Râzî'den gelmektedir. Râzî, âyette geçen ifadeleri, Hz. Peygamber'in ümmi, yani okuma yazma bilmemesine delil olarak kullanmaktadır:

فهى تعلی علیه ifadesi, “Bunlar ona okunur” demek olup, “O, ümmi olduğu için, bunlar onun için başkaları tarafından yazıldı, yani ezberlemesi için yazılan şeyden ona telkin edildi, okundu” manasındadır. Çünkü ezberleyecek kimseye telkin etmenin şekli tıpkı kâtibeye dikte ettirmenin şekli gibidir.⁵³

Ümmi kelimesinin kullanıldığı âyetlerin birçoğunda konu, genellikle Hz. Muhammed'in peygamberliği ve gönderildiği toplumun kültürel küniği anlatılmaktadır. Mesela, قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ: De ki: “Ey insanlar! Gerçekten ben sizin hepinize, göklerin ve yerin sahibi olan Allah'ın elçisiyim. Ondan başka ilah yoktur. O diriltir ve öldürür. Öyle ise Allah'a ve ümmi peygamberine –ki o Allaha ve onun kelimelerine iman etmiştir.- siz de iman edin ve ona uyun ki doğru yolu bulalım.”⁵⁴ Ve ayrıca, هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ: Ümmilere içlerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara Kitab'ı ve Hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O'dur.⁵⁵ Bu âyetlere göre, Hz. Peygamber'in ümmi olması, vahye daha önce muhatap olmamış bir toplum içerisinde çıktığını vurgulamakta, dolayısıyla, vahyin nüzûl tarzını etkileyecek bir özelliğe sahip olmayıp, sadece arapların kültürel kimliğine işaret etmektedir. Ancak, Furkân 32. âyet çerçevesinde tefsir usulcülerini ve müfessirlerin bir kısmı

⁵² Mesela bk: Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IX/ 366; İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV/158.

⁵³ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, (Beyrût: Dâru'l-Fikr 1971) XXIV/ 51. Râzî'nin bu görüşünü, “Alâ sûresi 6. ayet şu şekilde desteklemektedir: سَتُفْرِكَ فَلَا تُسْنِي : Biz sana okutacağız sen de unutulmayacaksın.”

⁵⁴ Arâf 7/158

⁵⁵ Cuma 62/2

Hız. Peygamber'in ümmiliği konusunu farklı bir bağlamda vahyin tedrici inzali konusunda da değerlendirmeye tabi tutmaktadırlar. Kısaca bu görüşleri inceleyelim:

B. Kur'an'ın Peyderpey İndirilmesinin Hız. Peygamber'in Ümmiliği ile İlişkilendirilmesi

Kur'an'ın peyderpey indirilme hikmeti olarak, Hız. Peygamber'in ümmi olmasının öne sürülmesinde en önemli delil, inkârcıların itirazlarına verilen cevap niteliğindeki Furkân 25/32 âyettir. Ancak dikkatlice incelendiğinde görülecektir ki, âyette muarızların görüşleri reddedilmemekte yerine Kur'an'ın indirilişindeki keyfiyetin nedeni olarak Hız. Peygamber'in kalbinin sağlamaştırılması şeklinde açıklanmaktadır.

Bu âyetin sebebi nüzûlünde, İbn Ebi Hatim, Said b. Cübeyr tarikiyle İbn Abbas'ın "Yahudiler "Tevrat Musa'ya indirildiği gibi, Kur'an da keşke bir defada indirilseydi" deyince âyet nazil olmuştur." dediğini rivayet eder.. Ancak İbn Ebi Hatim'in bu rivâyeti başka bir tarikle "Müşrikler şöyle dediler" şeklinde de rivâyet edilmiştir.⁵⁶ Bu noktadan itibaren konu aslında farklı bir mecrada işlenmektedir. Hız. Peygamber'in ümmi olması ve Kur'an'ın peyderpey indirilmesi, önceki peygamberler ve onlara ait kitapların nüzûl keyfiyetleriyle mukayese edilmeye başlanmıştır. İtirazı Yahudilerin yapması bu açıdan önem arz etmektedir. Zira onlar önceki ilahi kitapların vahiy keyfiyetlerinin bilgisine vakıftırlar. Ve onlara göre bu kitaplar toptan ve yazılı olarak indirilmiştir.

Aslında âyet bu konuda kesin bir bilgi sunmamaktadır. Yahudilerin itiraz etmeleri kendi tarihi tecrübelerine dayanarak söylenmiş olsa dahi, Kur'an vahyi ile önceki ilahi kitapların vahyi arasında bir nüzûl keyfiyetine işaret eden açık bir ifade bu âyette bulunmamaktadır. Suyuti bu eksikliği fark ettiğinden dolayıdır ki, bütün semavi kitapların parça parça indirildiği varsayımına dayanarak, âyetteki (bu senin kalbini sağlamaştırmak için böyledir) ifadesi yerine (önceki peygamberlere indirilen kitaplardaki Allah'ın sünneti buydu) tarzında bir cevap-

⁵⁶ Bks: es-Suyûtî, *el-İtkân*, 1/135.

bın daha uygun olacağını söyler.⁵⁷ Nitekim inkârcıların diğer itirazlarına Kur'ân'ın cevap şekli Suyuti'nin kurguladığı mantık üzerine bina edilmiştir. Mesela, Allah müşriklerin “Bu nasıl peygamber? Yemek yiyor, sokaklarda dolaşüyor” (Furkân, 7) âyetindeki sözlerine karşı, “Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerin hepsi mutlaka yemek yerlerdi ve çarşıda yürürlerdi” (Furkân, 25/20) âyetiyle cevap vermiştir.

Önceki ilahi kitaplarla Kur'ân vahyinin nüzûl tarzının farklılığına dayanak oluşturan ve itiraza neden olan tarihi bilgi, Yahudi tarihinde “Sina Dağı Vahyi” olarak bilinen konuyla ilgilidir. Hz. Musa'ya indirilen vahiylerden sadece bir kısmı olan ve Levhalarda yazılı olarak indirilen bu vahyin keyfiyeti, Suyûtî ve diğer İslam âlimlerince önceki tüm vahiylerle teşmil edilmiş ve Kur'ân vahyi ile sanki bir fark varmış gibi gösterilmiştir. Aslında tarihi bilgilerde, bu yanlış anlamaya yönelik bilgiler de mevcut bulunmaktadır. Nitekim toptan ve yazılı olarak indirilen vahyin, Tevrat olduğu iddiası bulunmaktadır. Burada bu iddiayı eleştirmeyi daha sonraya bırakıp asıl konumuza dönelim.

Tefsir kaynaklarında, Kur'ân ile önceki ilahi kitapların nüzûl keyfiyetlerinde bir farklılığın olduğuna dikkat çekmenin yanında, bu farklılığın nedenleri arasında en önemlisi olarak, önceki Peygamberlerin okuma yazma bilmeleri (Hz. Musa'nın bilmesi gibi) ve bu nedenle kendilerine vahiyler yazılı ve toptan indirildiği iddia edilmektedir. Bu iddiayı savunanlara göre, Hz. Peygamber'in ümmi olması sebebiyle de, kendisine Kur'ân'ın kolayca ezberletilme ve öğretilmesi amacıyla parça parça ve sözlü olarak indirildiği iddia edilir.⁵⁸ Bu iddiayı Zerkeşî (v. 794/1391) *el-Burhân* adlı eserinde şu şekilde ifade etmektedir:

(لنثبت به فؤادك)'nin anlamı 'onu korumak içindir', çünkü Hz. Peygamber *ümmi* idi, okuma ve yazma bilmiyordu, bu nedenle önceki peygamberlerin aksine, kendisine ezberlemesi kolay olsun diye parça parça indirildi. Nitekim önceki peygamberler okuma yazma bildiklerinden, topluca indirildiğinde, vahiylerin

⁵⁷ es-Suyûtî, *el-İtkân*, I/135.

⁵⁸ Bkz: Ebû Şame, a.g.e. s. 45.

hepsini koruyabilmişlerdir.⁵⁹

Hız. Peygamber'in ümmi olması nedeniyle vahyin toptan değil parça parça indiğı iddiası, Suyûtî (v. 911/1505)'nin *el-İtkân* adlı eserinde daha açık bir şekilde ifade edilmektedir:

“Biz onunla senin kalbini sağlamlaştırmak için böyle (parça parça vahyettik)” (Furkân, 25/32) âyetinin manası, onu sana ezberletiriz demektir. Zira Peygamber ümmi idi, okuma yazma bilmiyor idi. Bu nedenle diğer peygamberlerden farklı olarak, kolayca ezberlesin diye, âyetler parça parça indirilmiştir. Aslında diğer peygamberler okuryazar idiler, kendilerine nazil olan âyetleri bütün olarak ezberlemeçleri mümkündü.⁶⁰

1-İlk Dönem Tefsir Kaynaklarında

Tefsir Usulü eserlerinin birçoğunda, Kur'ân vahyinin peyderpey indirilmesinin önceki kitaplardan farklı olduğı ve bunun da, vahyi alan Peygamber'in okuma yazma bilip bilmemesi ile doğrudan ilişkili olarak anlatıldığı görülmektedir. Buna göre, okuma yazma bildikleri için Hz. Musa'ya Tevrat, Hz. İsa'ya İncil ve Hz. Davut'a da Zebur yazılı olarak ve toptan verilmiş; Hz. Muhammed'e ise, okuma yazma bilmemesi nedeniyle Kur'ân parça parça nazil olmuştur. Tefsir usulcülerinin öne sürdüğü “Kur'ân'ın parça parça indirilmesi Hz. Muhammed'in ümmiliğı sebebiyledir” iddiası, Zerkeşî ve Suyûtî tarafından, Eşari mezhebine müntesip İbn Fûrek (v.406/1015)'e dayandırılmaktadır. Nitekim İbn Fûrek'in tefsirine baktığımızda, aynı şekilde Hz. Musa'nın, okuma yazma bilmesinden dolayı, vahyi yazılı olarak ve toptan aldığı; Hz. Peygamber'in ise ümmi olması nedeniyle, vahyin kendisine toptan değil parça parça ve yazılı olmayan bir şekilde inzal edildiğini iddia ettiğini görmekteyiz.⁶¹ İbn Fûrek'ten önceki tefsirlerde, Hz. Peygamber'in ümmiliğı ile Kur'ân vahyinin nüzül keyfiyeti arasında bir ilişki kuran herhangi bir müfessire, araştırma yapmamıza rağmen, ulaşamadık. Ulaşabildiğimiz ilk müfessirlerden Mukatil b.

⁵⁹ Bkz: Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrût: Dâru'l-Marife 1972) I/231

⁶⁰ Suyûtî, *el-İtkân*, I/134.

⁶¹ Muhammed b. Hüseyin b. Fûrek el-Ensârî el-İsfahânî, *Tefsiri İbn Fûrek*, Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi 50, varak 19b.

Süleyman (v.150/767) bu konuda herhangi bir yorumda bulunmamış;⁶² Yahya b. Seilam (v. 200/815), Katade (v. 118/736)'den naklettiği bir rivâyete dayanarak, vahyin Hz. Musa ve Hz. İsa'ya toptan indirildiğini örnek olarak vermekle yetinmiş;⁶³ Taberi (v. 310/922) ise bu bağlamda, ele aldığı rivâyetlerde Kur'ân vahyinin, Hz. Musa'ya Tevrat'ın verilmesinden farklı bir keyfiyete haiz olduğunu öne sürmüş, fakat bunun sebebi olarak, Hz. Peygamber'in ümmi olmasına dair herhangi bir görüşü nakletmemiştir.⁶⁴ Yine, İbn Fûrek öncesi müfessirlerden Zeccac⁶⁵ (v. 311/923), Ebi Hatim⁶⁶ (v. 327/938) ve Maturidi⁶⁷ (v. 333/944) bu ilişkiye ait tek bir cümle dahi sarf etmemişlerdir.

Bu dönemde, Kur'ân vahyinin nüzûl keyfiyetinin, Tevrat ve diğer ilahi kitapların nüzûl keyfiyetinden farklı olduğu görüşünün yaygın bir şekilde kabul edildiği görülmektedir. John Wansbrough, bu dönemde dile getirilen, Kur'ân ile önceki ilahi kitaplar arasında nüzûl keyfiyetinde farklılık olduğuna dair görüşlerin, dinler arası polemiklerin etkisi altında olduğunu söylemektedir.⁶⁸ Oysa bu dönemde dinler arasındaki ilişkilerde, ilahi kitaplardan ziyade teolojiler ve akideler üzerinde polemikler ve tartışmalar olduğu bir gerçektir.⁶⁹ Ancak yukarıdaki iddianın, rivâyete dayalı ve sağlam olmayan belki de İsraili bilgilerle ortaya

⁶² Bkz: Mukâtil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebîr* (çev. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul: İşaret 2006) III/185.

⁶³ Yahyâ b. Seliâm, *Tefsiru Yahyâ b. Sellâm* (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye 2004) I/ 480.

⁶⁴ Bkz: İbn Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli âyi'l-Kur'ân* (Beyrût: Dâru'l-Fîkr 1983) XI/10-11.

⁶⁵ Ebû İshâk İbrâhim b. es-Seriy ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân* (Beyrût: Alemu'l-Kütüb 1988) IV/66.

⁶⁶ Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Razî İbn Ebî Hâtim, *Tefsiru Kur'âni'l-Azîm* (Mekke ve Riyad: Mektebe Nezar ve Mustafa el-Baz 1997) VIII/ 2689-90.

⁶⁷ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Maturidî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* (İstanbul: Dâru'l-Mizan 2007) X/248.

⁶⁸ Mesela Bkz: John Wansbrough, *Qur'anic Studies* (Oxford University Pres, 1977) s. 36.

⁶⁹ Bkz: Kate Zebiri, "Polemic" *Encyclopaedia of the Qur'an* (London ve Boston: Brill, 2004) IV/114-124. Daha fazla bilgi için bkz: Mehmet Aydın, *Müslümanların Hıristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1998) s. 95-195

atıldığı kanaati göz ardı edilmemelidir. Zira Hz. Musa'ya indirilen kitabın toptan ve yazılı olarak verildiğine dair rivâyetlerin, "Sina Dağı Vahyi" olarak bilinen konuyla ilgili olduğunu daha önce kısaca bahsetmiştik. Hz. Musa'ya indirilen vahiylerden sadece bir kısmı olan ve Levhalarda yazılı olarak indirilen bu vahyin keyfiyeti, ilk dönem İslam âlimlerince önceki tüm vahiylerle teşmil edilmiş ve Kur'ân vahyi ile sanki bir fark varmış gibi kabule dayanak oluşturmuş olduğunu söylemek mümkündür. Bu kabullenişin Yahudilerden öğrenilmiş/etkilenilmiş olma ihtimali daha fazladır. Zira Tevrat'ın toptan ve yazılı olarak vahyedildiğine dair Kur'ân'm açık bir beyanâtı bulunmamaktadır. Oysa Yahudi geleneğinde bu görüş mevcuttur. Ayrıca, Yahudi geleneğinde "Tevrat" anlayışının oluşumunda Rabbanilere ait kaynakların etkisi hiç şüphesiz oldukça da önemlidir. Nitekim Tevrat'ın İsrailoğullarına ne zaman ve nasıl vahyedildiği, yazılı mı sözlü mü vahyedildiği farklı görüşlerle birlikte bu kaynaklarda tartışılmıştır.⁷⁰ Genel olarak, Tevrat'ın âlemlerin yaratılmasından önce var olduğu ve Hz. Musa'ya Sina dağında yazılı olarak verildiği iddia edilmektedir. Yahudilere göre, Allah Tevrat'ı daha önce diğer milletlere teklif etmiş fakat onlar bunu reddetmişler, Allah da Tevrat'ı vermek için Yahudileri seçmiştir. Bunun üzerine, Mısır'dan çıkışın üçüncü ayında Yahudi kadınlar ve erkekler Sina Dağı'nda iken Allah, sağ eline Tevrat'ı almış ve onlara Tevrat'ı kabul edip etmeyeceklerini sormuş, onlar da bunu alıp Allah'a itaat edeceklerine dair söz vermişlerdir. İsrailoğullarının Tevrat'ı kabul edeceklerine dair verdikleri sözün akabinde Hz. Musa huzura çağrılır ve orada Allah Musa ile konuşur. Rabbani kaynaklarda anlatıldığına göre Allah burada On Emri tüm israiloğullarına hitaben verir. Her emrin verilisinde göklerin ve yerin titrediği anlatılır. On Emrin verilmesinin yanında, Sina Dağı'nda Hz. Musa'ya Tevrat'ın tümünün ve tefsirleri olan Mişna ve Talmud'un da birlikte topluca verildiği görüşü de Rabbani kaynaklarda anlatılan ve Yahudi geleneğince kabul edilen iddialardandır.⁷¹ Bu bize Tevrat vahyinin nüzûl keyfiyetinin parça parça değil de topluca verildiği inancının nereden kaynaklandığını açıkça göstermektedir. Gerçi Tevrat'ın nüzûl keyfiyeti Yahudilerde de tartışmalı bir konudur, ancak genel kanaat toptan ve yazılı olarak verildiğidir. Tevrat'ın bir defada bütün olarak vahyedildiğini ileri

⁷⁰ Daha geniş bilgi için bkz: Baki Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat* (İstanbul: Pınar Yay. 2001) s.63-78.

⁷¹ Bkz: Adam, a.g.c. s. 71.

sürenlerin başında Rabbi Akiba ile Rabbi Şim'on ben Lakiş gelmektedir. Rabbi Akiba'ya göre Tevrat, bir defada, bütünüyle Sina Dağında verilmiş, daha sonra iki defa Toplanma Çadırında (Ohel Moed) ve Moab ovasında tekrar edilmiştir. Rabbi Şim'on ben Lakiş de, Tesniye kitabının "Bu Tevrat'ı al" cümlesini delil göstererek, Tevrat'ın bütün olarak vahyedildiğini iddia etmiştir. Ona göre, "Bu Tevrat Kitabını al" demek "kitabı tamamıyla al" manasına gelmektedir.⁷²

Yahudi geleneğinin İslam Tefsir geleneğinde bir defada ve kitap halinde inen "Tevrat" tasavvurunun teşekkülüne yardımcı olduğu açık olarak gözlemlenmektedir. Ancak Yahudi geleneğine karşın, Tevrat metinlerindeki muhtevaya göre ise onun bir defada değil -tıpkı Kur'ân-ı Kerim vahyi gibi- yeri geldikçe, sorulara veya sebeplere binaen parçalar halinde (*müneccemen*) nazil olduğu görülmektedir. Nitekim Tevrât'ın son üç kitabı Levililer, Sayılar ve Tesniye'de, Mûsa'nın Sina dağından ayrılmasından sonra meydana gelen birçok vahiyden bahsedildiğine rastlanmaktadır. Mesela, Hz. Harun'un iki oğlunun ölümü üzerine, Hz. Musa'ya hitaben Allah: "*Her vakit mukaddes yere perdenin iç tarafına, sandık üzerindeki kefaretgahın önüne girmesin diye kardeşin Harun'a söyle, ta ki, ölmesin, çünkü kefaretgah üzerinde bulutta görüneceğim*" demıştır.⁷³ Buradaki ifadeler hem Sina vahyinden farklı bir zamanda hem de sözlü bir uyarı şeklinde olmuştur. Bir diğer örnek ise hükmü sorulan bir konu hakkında vahyin inmesi ve sorunu çözüme kavuşturması şeklindedir:

Ve İsrailoğulları çölde iken Sebt gününde odun toplayan bir adam buldular. Ve onu odun toplamakta bulanlar kendisini Musa ile Harunun ve bütün cemaatin yanına getirdiler. Ve onu hapsettiler, çünkü ona ne yapacağı bildirilmemişti. Ve RAB Musaya dedi: O adam mutlaka öldürülecektir. Bütün cemaat orduğahın dışında onu taşla taşılayacaktır.⁷⁴

Kitab-ı Mukaddes'in bu âyetinde dikkate değer önemli noktalar bulunmaktadır:

– Hz. Musa'ya indirilecek olan âyetin bir sebebi bulunmaktadır: cumartesi yasağını delen bir kişinin varlığı

⁷² Bkz: Adam, a.g.e. s. 72.

⁷³ Bkz. Levililer, 16/2.

⁷⁴ Sayılar, 15/32–36.

- Hz. Musa sorunla ilgili vahyi kendisine daha önce verilen levhalarda bulamamış, bu yeni durum ile ilgili yeni bir hüküm beklemiştir
- Belli bir süre sonra konuyla ilgili vahiy gelmiştir.

Bu tamamen Kur'ân vahyi ile aynı nüzûl keyfiyetini göstermektedir. Buna benzer hükmü bilinmeyen olaylar karşısında Hz. Mûsa'nın, Allah'tan vahiy beklediği Tevrat'ın birçok yerinde anlatılmaktadır.⁷⁵ Hz. Musa ve İsrailoğulları'na vahyin keyfiyetini anlatan Kur'ân âyetleri de oldukça açıktır. Bunun en güzel örneği Bakara sûresine adını veren "Bakara Olayı" olarak da bilinen kıssadır.⁷⁶ Kıssa da dikkat çeken nokta, Allah ile Hz. Musa ve İsrailoğulları arasındaki konuşmanın bir hitap tarzıyla olması ve bu konuşmada Hz. Musa'nın Allah'tan aldığı sözlü vahyi (قال إنه يقول: "Allah buyurdu ki" dedi) şeklinde aktarmış olmasıdır. Hz. Musa'ya bu şekilde sözlü vahyin örnekleri Kur'ân-ı Kerim'de sıkça geçmektedir.⁷⁷ Tüm bunlardan dolayı ilk dönemde, önceki ilahi kitaplarla Kur'ân vahyi arasındaki keyfiyet farklılığı hususunda dile getirilen iddiaların sağlam dayanaklarının olmadığını, sadece rivâyete dayalı İsraili bilgilere dayandığını söylememiz, daha isabetli olacaktır. Kısaca, Kur'ân'da zikredilmeyen bir konuyu bu tür ehli kitaptan gelen bilgilerle giderilmeye çalışıldığı görülmektedir.

2- İbn Fûrek (406/1015) Sonrası Kaynaklarda Furkan 32. Ayetin Tefsiri

İbn Fûrek'ten sonra yazılan tefsirlerde ise yukarıdaki iddianın farklı bir boyuta taşındığı görülecektir. Kur'ân vahyinin keyfiyet farklılığı olduğu iddiası bu dönemde sistemleştirilmektedir. Bu dönem, İbn Fûrek'le başlayıp Suyûtî'ye kadar devam eden bir süreci kapsanmaktadır. Bu dönemde yazılan tefsirler ve usul eserleri, ilk dönemde kabul görmüş "Kur'ân vahyi önceki ilahi kitaplardan farklı bir nüzul keyfiyetine sahiptir" düşüncesini sistematikleştirmişler/dogma-tikleştirmişlerdir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, dogmatikleştirilen düşünce

⁷⁵ Mesela bkz: Sayılar, 27/1-11.

⁷⁶ Kıssa için bkz: Bakara, 2/67-74.

⁷⁷ Mesela bkz: Taha, 20/13

“Kur’ân’ın peyderpey nüzûlü” değil “önceki kitapların toptan indirildiği” iddiasıdır. Bu iddiayı isbatlamak için gerekli delilleri, peygamberlerin kendilerine has özel durumlarında bulmak daha mantıklı ve işe yarar görülmüştür. İşte bu nedenle, Hz. Peygamber’in okuma-yazma bilmemesi konusunun vahyin nüzûl keyfiyeti tartışması içerisine çekildiğini söylemek hiç de yanlış olmasa gerektir. et-Tusi (v. 460/1067) Furkân, 32. âyeti açıklarken, Kur’ân’ın neden Tevrat gibi toptan indirilmediğini soran inkarcılara, “Kur’ân’ın onlara bu kitapların yazılı olarak verildiğini çünkü Hz. Musa’nın okuma yazma bildiğini söylediğini” iddia etmesi bu izlenimimizi destekler mahiyettedir. et-Tûsî’ye göre Kur’ân, okuma yazma bilmeyen, ümmi bir peygambere nazil olduğu için parça parça nazil olmuştur.⁷⁸ Aynı şekilde, Beğâvî (v. 516/1122) de aynı âyetin tefsirinde, Kur’ân-ı Kerim’in önceki kitaplarla nüzûl farklılığı olduğunu söylemiş ve Hz. Peygamber’in ümmi olması münasebetiyle Kur’ân’ın parça parça nazil olduğunu iddia etmiştir. Ona göre de, önceki peygamberler okuma yazma bildikleri için kendilerine yazılı metinler toplu halde indirilmiştir.⁷⁹ Fahreddin er-Râzî (v. 604/1207) de aynı âyeti açıklarken, Kur’ân’ın neden bir kitap halinde toptan indirilmediği konusunda öne sürdüğü delillerin ilki olarak Hz. Peygamber’in ümmiliğini şu ifadelerle dile getirir:

Bil ki bu, Hz. Muhammed’in peygamberliğini inkâr edenlerin beşinci şüpheleridir. Bir de Mekkeliler: “Sen, Allah katından bir peygamber olduğunu iddia ediyorsun. Tevrat’ın Hz. Musa’ya, İncil’in Hz. İsa’ya ve Zebur’un da Hz. Davud’a toptan indirilmesi gibi, Kur’ân’ı bize toptan getirmeli değil miydin?” demişlerdi... Hak teala onların şüphelerine كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ “Biz onu senin kalbini sağlamlaştırmak için böyle yaptık” diyerek cevap vermiştir. Bu cevabı şu şekillerde izah ederiz: Hz. Peygamber okuma-yazma bilmiyordu. Binaenaleyh eğer Kur’ân ona bir defada indirilmiş olsaydı, onu zaptedemez, belki de yanılırdı. Tevrat, toptan indirilmiştir. Çünkü o, Hz. Musa’m okuyabileceği bir biçimde yazılmış olarak gelmişti.⁸⁰

⁷⁸ Bkz: Ebû Ca’fer Muhammed b. Huseyin et-Tûsî, *et-Tibyân fî Tefsiri'l-Kur’ân* (Beyrût: Dâru'l-lhyâi't-Turâs el-Arabî, tarihsiz) VII/488.

⁷⁹ Ebû Muhammed el-Huseyin b. Mes’ud ei-Beğâvî, *Meâlimu't-Tenzîl* (Riyad: Dâru't-Tayyibe 1993) VI/83

⁸⁰ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XVII/226.

Görüldüğü gibi, İbn Fûrek'ten sonra yazılan tefsirlerin genelinde, Kur'ân vahyinin, Tevrat, Zebur ve İncil vahyinin nüzullerinden farklı olma sebebi olarak, Hz.Peygamber'in ümmiliğine dikkat çekilmektedir. Bu tefsirler arasında Kâdî Abdulcabbâr⁸¹ (v. 410/1019), Mâverdi⁸² (v. 450/1058), Kuşeyrî⁸³ (v. 465/1072), Beğâvî⁸⁴ (v. 516/1122), Zemahşerî⁸⁵ (v. 538/1143), İbn Atiyye⁸⁶ (v. 546/1151), Kâdî Beydâvî⁸⁷ (v. 685/1286), İbn Cüzey⁸⁸ (v. 741/1340), Hâzin⁸⁹ (v. 741/1340), Ebû Hayyan el-Endelûsî⁹⁰ (v. 745/1344), Sivâsî⁹¹ (v. 860/1455), Seâlibî⁹² (v. 875/1470), İbn Âdil⁹³ (v. 880/1475), el-Hatîb eş-Şirbînî⁹⁴ (v. 977/1569)'nin tefsirleri, bu iddiayı en açık bir şekilde ifade eden eserlerdir.

⁸¹ İmaduddin Ebu'l-Hasan Abdulcabbâr b. Ahmed, *Tenzîhu'l-Kur'ân ani'l-Metâ'in* (Beyrût: Dâru'l-Nehdati'l-Hadîse tarihsiz) s. 291.

⁸² Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habib el-Mâverdi, *el-Nüket ve'l-Uyân* (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye 1992) IV/ 144.

⁸³ El-Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât* (Mısır: Merkezu Tahkîku't-Turâs 1981) II/635.

⁸⁴ Ebû Muhammed el-Huseyin b. Mesud el-Bcğâvî, *Meâlimu't-Tenzîl* (Riyad: Dâru Tayyibe 1993) VI/83.

⁸⁵ Bkz: Cârullah Ebu'l-Kâsım Mahmâd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Dâru'l-Fikr tarihsiz) III/ 91.

⁸⁶ Ebû Muhammed b. Ğâlib b. Atiyye el-Endelûsî, *el-Muharreru'l-Vecîz* (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye 2001) VI/209

⁸⁷ Nasıruddin Ebu'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl* (Şehzade Haşiyesi Diyarbakır: el-Mektebtü'l-İslamiyye tarihsiz) III/ 401

⁸⁸ Bkz: İbnü'l-Kasım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî İbn Cüzey, *Tefsîru İbn Cüzey* (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-Arabi 1983) s. 483.

⁸⁹ Hazin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. İbrâhim b. Ömer, *Lübâbü'l-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl* (1317) III/378.

⁹⁰ Bkz: Ebû Hayyan el-Endelûsî, *el-Bahru'l-Muthîl* (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye 1993) VI/ 455

⁹¹ Şihabuddin Ahmed b. Mahmûd es-Sivasi, *Uyânu't-Tefâsir* (İstanbul: İrşad, Beyrût: Dâr Sadır 2006) III/185.

⁹² Bkz: Abdurrahman b. Muhammed b. Mahjûf Ebû Zeyd es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrût: Dâru İhyai't-turas el-Arabi 1997) VI/210.

⁹³ Ebû Hafs Ömer b. Ali İbn Âdil, *el-Lübâb fî Ulûmi'l-Kitâb* (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye 1998) XIV/526-7.

⁹⁴ el-Hatîb eş-Şirbînî, *es-Sîracü'l-Münîr* (Beyrût: Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabi 2004) c. 4 s. 458.

3. Bikâî Sonrası Tartışmalar

Daha sonraki bir döneme ait olan Âlûsî (v. 1270/1853) âyetin yorumunda ilk önce, İbn Abbas'tan gelen rivâyete dayanarak, itiraz eden kâfirlerin "arab müşrikleri" olduğu kanaatini dile getirmiş, ardından da, "Yahudiler" olduğuna dair diğer bir görüşün olduğunu da belirtmiştir. Suyûtî'nin, Kur'ân'ın nüzûl keyfiyetindeki farklılığı konusunda icma olduğuna dair görüşünü tekrarlayan Âlûsî, hadislerden ve rivâyete dayalı bilgilerden dolayı, Tevrat, İncil ve Zebur'un toptan indirilen kitaplar olduklarını iddia etmektedir. Bu bağlamda, İbnu'l-Kemal'in Tevrat hakkında "on sekiz senede parça parça indirildiğine" dair görüşünü, Kur'ân ve Sünnet'e aykırı olması nedeniyle reddeder.⁹⁵ Ancak Âlûsî'nin iddiasının aksine, İbnu'l-Kemal'in tefsirinde de önceki ilahi kitapların toptan indirildiğine dair bir görüş bulunmaktadır.⁹⁶

Ancak, Âlûsî'nin işaret ettiği gibi bu dönemde artık özel bir durum söz konudur. O da artık bu iddianın "icma" olmaktan çıkıp tartışılmaya açıldığı ve aksi görüşlerin de dile getirilmeye başlandığı gerçeğidir. Nitekim Suyûtî'den hemen önce, Bikâî (v. 885/1480)'yi, ilahi kitaplar arasındaki nüzûl keyfiyeti farklılığına dair "icma"nın dışına çıkan ilk kişilerden birisi olarak görmemiz mümkündür. Zira Bikâî, Kur'ân vahyinin tedrici nüzûlünün hikmetleri arasında, ilk olarak Hz. Peygamber'in tereddütlerinin giderilmesi; ardından da, âyetlerin manalarının anlaşılıp, içindeki emirlerin yerine getirilmesinin daha kolay olması; ahkâmının hafifletilmesi; nasih ve mensuhunun bulunması; özellikle de "ümme bir toplum" için ezberlenmesinin kolay olması ve Kur'ân'ın icazı gibi konulardan bahsetmesine rağmen, Hz. Peygamber'in ümmi olması konusuna hiç değinmemiştir. Aslında Bikâî meseleyi çok daha farklı bir açıdan ele almış ve bu ilişkiyi temelde reddetmiştir. Şöyle ki, Bikâî, önceki ilahi kitapların toptan ve yazılı olarak indirilmesi ve Kur'ân'dan farklı bir nüzûl tarzına ve sürecine sahip oldukları iddialarını kabul etmemektedir. Bikâî Furkân sûresi 32. âyet bağlamında şöyle der:

[Âyetteki] işaret, geçmiş kitaplar için değildir. Çünkü o kitapların nüzûlü de Nisa

⁹⁵ Bkz: el-Âlûsî, *Rûlm'l-Meâni* XI/2.

⁹⁶ Bkz: Şemseddin Ahmed b. Süleyman Kemalpaşazade, *Tefstru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya 125, varak 454a.

sûresinde Tevrat metninin işaret ettiği yerden naklederek anlattığımız gibi parça parçadır (*müineccemdir*). Bazılarının vehmettiği gibi değildir. Bu iddianın astı da yoktur, ancak Müslümanları şüpheye düşürmek isteyen bazı Yahudilerin yalanlarıdır. Müslümanlar ise bunların çoğuna ayak uydurmuş ve savunma meşakkatine girmişlerdir. [Oysaki] Yahudiler, şu anda, Tevrat'ın da yirmi sene civarında bir sürede nazil olduğunu itiraf etmektedirler.

Bikâî'nin bahsettiği iddia dikkate alınması gereken bir iddiadır. Zira, Tevrat'ın farklı bir nüzûl tarzına sahip olduğu, toptan ve yazılı olarak vahyedildiği iddiası, ne Kur'ân'da açıkça anlatılmakta ve ne de önceki ilahi kitaplardan Tevrat, İncil ve Zebur'un buna yönelik açık ifadeleri bulunmaktadır. Bikâî, buradan hareketle, nüzûl keyfiyetleri farklılığına karşı, önceki vahiylerin de aynı şekilde, sebeplere ve olaylara binaen nazil olduklarını Tevrat âyetlerinden getirdiği delillerle ispatlamaktadır.⁹⁷ Ayrıca, Bikâî *تَكْلِيمًا مُوسَى* "ve Allah Musa ile konuştu"⁹⁸ âyetinin tefsirinde, Hz. Musa'ya sadece yazılı levhaların verilmediği, aynı zamanda sözlü vahyin de var olduğunu ve bunun da tedricen olduğunu belirterek iddiasını sürdürmüştür.⁹⁹

Kur'ân vahyi ile önceki ilahi kitaplar arasında nüzûl keyfiyeti açısından fark görmeyen ve Tevrat'ın da tıpkı Kur'ân gibi parça parça indirildiğini daha yakın dönem müfessirlerinin birçoğu söylemektedir. Mesela, Şevkânî (v. 1250/1834) Kur'ân vahyinin önceki kitaplardan farklı olduğu iddiasını reddetmektedir. Ona göre Tevrat, İncil ve Zebur da tıpkı Kur'ân gibi parça parça nazil olmuştur. Âyetteki iddia sahiplerinin ilahi vahiylerin nüzûl keyfiyeti konusunda bilgisiz kişiler olduğunu söylemekte ve *كذالك لتثبت به فؤادك* ifadesinin bunlara bir cevap niteliğinde olduğunu tekrar hatırlatmaktadır.¹⁰⁰ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (v. 1358/1942)'da Furkân 32. âyet ve Nisa 162-3. âyetlerin tefsirinde¹⁰¹ önceki peygamberlerin hiçbirine toptan ve yazılı bir kitabın verilmediği görüşünü serdetmektedir.

Tâbir b. Âşur (1394/1975) ise, önceki ilahi kitapların nüzûl süreçlerinin

⁹⁷ Bkz: el-Bikâî, a.g.e. V/506.

⁹⁸ Nisa 4/164

⁹⁹ Bkz: Bikâî, a.g.e. V/507.

¹⁰⁰ Bkz: Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Fethu'i-Kadîr* (Beyrût: Dâru'l-Fikr 1983) IV/73.

¹⁰¹ Bkz: Elmahh Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* VI/4584, II/1528.

Kur'ân ile aynı olduğunu belirtmektedir. Ona göre Furkân 32. âyette geçen (وقالوا) fiilinin faili "müşrikier"dir ve önceki ilahi kitapların toptan indirildiğini iddia etmeleri, onların bilgisizliklerinden kaynaklanmaktadır. İbn Âşur, Hz. Musa'ya levhalarda verilen Tevrat'ın, Kur'ân'daki el-Leyl sûresi miktarında on âyetten ibaret olduğunu, İncil'in ise Hz. İsa'nın topluluklardaki konuşmalarından oluştuğunu, Zebur'un ise aynı şekilde parça parça nazil olduğunu söyler. Müşriklerin bunları ya unuttuklarını ya da bilmediklerini öne süren İbn Âşur, âyetteki sözü söyleyenlerin Yahudi veya Hıristiyan olmaları durumunda da bunun bir bühtan ve iftira olacağını çünkü onların bunu çok iyi bildiklerini iddia etmektedir.¹⁰² Öte yandan, İbn Âşur eserinde Kur'ân vahyi ile önceki ilahi kitaplar arasındaki nüzûl keyfiyeti farklılığına değinen önceki müfessirleri de tenkit etmektedir. İbn Âşur, Hz. Peygamber'in ümmi olması ve bu nedenle vahyin peyderpey indiğini iddia eden ve bunun için deliller getiren müfessirleri "fayda sağlamayan işlerle meşgul olmakla"¹⁰³ suçlamaktadır.

SONUÇ

Bu makalede, Kur'ân-ı Kerim'in parça parça nazil olmasında Hz. Peygamber'in ümmi olmasının bir etkisi olup olmadığı konusunun tefsir kaynaklarında nasıl ele alındığını inceledik. Yaptığımız araştırma neticesinde, tefsircilerin konuyu Furkân sûresi 32. âyet ışığında değerlendirdiklerini ve farklı görüşlere sahip olduklarını gördük. Bu görüşleri tarihsel olarak sınıflandırmak gerekirse karşımıza üç farklı grup çıkmaktadır:

1-Kur'ân vahyinin, Tevrat ve diğer ilahi kitapların nüzûl tarzlarından farklı olduğunu savunan ilk dönem. Bu dönem, sahâbeden İbn Fûrek 'e kadar ki dört asırlık bir süreyi kapsamaktadır. Bu döneme ait kaynaklarda, Tevrat'ın toptan indirildiği görüşünün yaygın bir şekilde kabul edildiği ve buna ait bilgilerin kime ait olduğu konusu tam olarak bilinmemektedir. Kur'ân-ı Kerim'de ve Hz. Peygamber'in hadislerinde bu konuda açık bir ifade bulunmamaktadır. Bazı oryantalistlerin iddia ettikleri gibi bu dönemde polemik literatürün bir etkisini

¹⁰² Muhammed Tâhir b. Aşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* (tarihsiz) IX-19/18.

¹⁰³ Bkz: İbn Aşûr, a.g.e., IX-19/19.

görmek yerine, rivâyete dayalı sağlam olmayan belki de İsraili bilgilerle bir yargıya varılmış olduğu kanaati daha tutarlı görülmektedir.

2- Kur'ân vahyinin nüzûlünde bir tarz farklılığı olduğuna dair nedenler ve hikmetler tespit edilerek, ilk dönemde varılan yargının sistemleştirildiği dönem. Bu dönem, İbn Fûrek 'le başlayıp usulcülerini de kapsayacak şekilde Suyûtî'ye kadar devam eden bir süreci kapsamaktadır. Bu dönemde yazılan tefsirler ve usul eserlerinde, ilk dönemde kabul görmüş "Kur'ân vahyi önceki ilahi kitaplardan farklı bir nüzûl keyfiyetine sahiptir" düşüncesini sistemleştirme amacıyla, çeşitli hikmetler ve deliller öne sürülmüştür. Bunlar arasında öne çıkan en önemli delil, "Hz. Peygamber'in ümmiliği" konusundadır.

3- Suyûtî'nin kendi dönemindeki âlimlere nispet ettiği (ve bizim de tespit ettiğimize göre Bikâî ile başlayan fakat ağırlıklı olarak daha sonraki bir zamanda yoğunlaşan) sistematik anlayışın (Suyûtî'nin ifadesi ile icma'nın) yargılandığı ve eleştirildiği dönem. Bu dönemde, Hz. Musa'ya verilen vahyin ne şekilde indirildiği konusunu, Yahudi geleneğine dayalı İsraili bilgiye dayanılarak değil, bizzat Tevrat'ın kendisine bakılarak bir sonuca varılması gerçekleşmiştir. Bu dönemde, öne çıkan görüşe göre, Kur'an ile önceki ilahi kitaplar arasında nüzûl keyfiyeti farklılığı bulunmamaktadır.

Sonuç olarak, vahyin Hz. Musa'ya toptan verilmesine dair ilk ve ikinci dönemde ortaya atılan görüşler, muhtemelen, Yahudi sözlü geleneğinin anlatımından etkilenen yanlış bilgiye dayanmaktadır ve bundan dolayı da, Hz. Peygamber'in vahyi parça parça almasını, Kur'an vahyine hususi bir tarz olarak algılamalarına sebep olmuştur. Bu algılayışı ispatlamak, delillendirmek ve hatta sistemleştirmek için çeşitli söylemler geliştirilmiş görülmektedir. Yaptığımız bu çalışmada, bazı müfessirler tarafından Hz. Peygamber'in ümmi olmasıyla vahyin ona peyderpey indirilmesi arasında doğrudan bir ilişki kurulduğunu gördük. Ancak bizim böyle bir görüşe katılmamız yukarıdaki gerekçelerle mümkün değildir.